Les poesies verdaguerianes de temàtica nord-catalana*

Ramon Pinyol i Torrents
(Universitat de Vic)

El dimecres 11 de juny de 1902, Juli Carsalade du Pont, bisbe de Perpinyà, escrivia una carta pública als «rectors de la seva diocesis, participant-los la mort de mossen Jacinto Verdaguer y encomanant-los la ánima del gran poeta», on, entre altres coses, afirmava: «Es mort el gran poeta de Catalunya, Mossen Jacinto Verdaguer! Los Catalans de los dos vessants de Pirineus ploran lo cantor enlayrat de las glorias de nostra patria. // Rosselló li deu una eterna reconeixensa per haver despertat los échos adormits de las sevas montanyas y haver fet ressonar per sas valls y per sas planas los cants de sa lyra incomparable. [...] Ha derramat per tot arreu las glorias de Sant-Marti de Canigó, de Sant-Miquel de Cuxa, de l'antiqua Mirmanda, del Amo de Pézilla, de Font-Romeu, de Galamus, de Prats-de-Molló, etc. [...].»[1]

Certament, l'interès de Verdaguer per les comarques catalanes nord-pirinenques va ser sempre molt gran i va tenir un reflex poètic extraordinari en la llegenda *Canigó*. Tanmateix, si deixem aquest poema èpic de banda, com ho hem de fer ara per raons d'espai, el fet és que les composicions poètiques de temàtica nord-catalana —no entro en les proses, escasses i poc rellevants per al nostre objecte—, com veurem, no són gaires i, tret de dos casos, siguem clars, tampoc d'especial valor literari. Em proposo de repassar en aquest article

* El treball s'inscriu en les investigacions del projecte de recerca FFI2008-04830/FILO finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, que es duen a terme dins el Grup de Recerca Consolidat (2009 SGR 736) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

1. Publicada a la *Semaine Religieuse de Perpignan*, núm. 24 (14-VI-1902), p. 444-445.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 233 15/09/11 18:49

alguns aspectes de la història externa d'aquestes peces, seguint la cronologia de composició, de les més antigues a les més modernes.

«La barretina»

La poesia més reculada relacionada amb la Catalunya del Nord és la coneguda elegia «La barretina». Sabem quin va ser el dia del naixement de la peça, gràcies a una nota autògrafa de Verdaguer en el manuscrit més antic que en coneixem: «La Presta, 12 setembre 1879». Aquell estiu el poeta i Claudi López, que després seria el segon marquès de Comillas, van fer una estada a l'estació termal de la Presta, ubicada en el terme de Prats de Molló.[2] Verdaguer mateix ho explica en una de les cartes d'*En defensa pròpia*: «Allí, mentres ell [Claudi López] s'entretenia dibuixant rònegues cases, roures i penyals, jo al costat seu escrivia La Barretina, que és senzillament la història d'un home de Prats de Molló,[3] qui, havent en sa minyonesa anat a aprendre de fer barretines a Olot, i havent-ne parada botiga en lo Vallespir, hagué de plegar lo ram per falta de feina i allavors feia de banyer en la Presta.»[4]

2. Sobre aquest sojorn a la Presta, veg. Casacuberta, Josep M. de. *Escrits sobre Verdaguer*. Vic: Eumo, Barcino i Institut d'Estudis Catalans, 1986, p. 162-165, i Torrent i Fàbregas, Joan. «Primers contactes de Verdaguer amb els catalans del Rosselló». *Anuari Verdaguer 1992*, p. 231-241. Per a una visió de conjunt sobre la relació de *Pàtria* i la Catalunya ultrapirinenca, veg. dos treballs d'August Bover i Font: «"Pàtria" i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer 1888*, p. 213-226, i «La festa literària de Banyuls de la Marenda». *Estudis de llengua i literatura catalanes. Miscel·lània Joan Bastardas, 4*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 135-155.

3. El personatge que inspirà la poesia sembla que fou un tal Pau Vila (Prats de Molló, 1824-1899), que treballà als Banys de la Presta després que hagué d'abandonar, per falta de clientela, l'ofici de barretinaire, que havia après de jove a Olot, segons explica, com hem vist, Verdaguer mateix (sobre aquest personatge, veg. Ribes, Jean. «Els Banys de la Presta». *Terra Nostra*, núm. 30 (1978), p. 34-39, i Verdaguer, Jacint. *Canigó*. Prada de Conflent: Terra Nostra; Cabrera de Mar: Galerada, 2002. Edició presentada per Ramon Gual i Joan Maluquer i Ferrer, p. 187).

4. Cito per Verdaguer, Jacint. *Totes les obres.* I: *Prosa*, a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul. Barcelona: Proa, 2003, p. 281. En vaig fer l'edició crítica a Verdaguer, Jacint. *Pàtria*. Vic: Eumo i Societat Verdaguer, 2002, p. 390-399.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 234 15/09/11 18:49

De tota manera, llavors no va acabar per complet la composició, sinó l'any següent,[5] amb motiu de presentar-la als Jocs Florals de Barcelona, on guanyà el premi de l'englantina, que en ser el tercer dels ordinaris que hi obtenia, li valgué el nomenament de «mestre en gai saber». Verdaguer la va dedicar al pintor olotí Joaquim Vayreda. Rebuda en general amb crítiques elogioses,[6] assolí ben aviat una àmplia difusió, gràcies sobretot a la música que hi posà Càndid Candi ja el 1880.[7] La cançó va aconseguir una gran popularitat i durant més d'un quart de segle fou una peça cabdal del repertori coral i patriòtic, imprescindible en qualsevol acte col·lectiu catalanista.

La poesia romàntica catalana va tractar el tema de la barretina en un doble sentit: com a símbol de la llibertat (en paral·lel a la gorra frígia) i com a símbol de les virtuts tradicionals catalanes en regressió. El tractament que l'escriptor de Folgueroles hi dóna està clarament en aquesta segona línia i no és estrany que alguns qualifiquessin la poesia de «nea», un terme que aleshores significava «integrista» o «tradicionalista». Verdaguer no només va fer l'elegia d'un ofici secular que desapareixia (la boina i la gorra de visera cobrien ara les

5. Verdaguer datà el 1880 la versió impresa de la composició, any que correspon al de l'acabament i presentació del poema als Jocs Florals.

6. Una de les més aviat escasses mostres negatives, l'oferí el crític F. B. Navarro, en recensionar a *La Renaixensa* (15/XI/1880) el volum dels Jocs Florals d'aquell any. Amb tot, en els cenacles literaris hi devia haver una divisió d'opinions més marcada del que deixen entreveure els comentaris periodístics. Això es pot inferir del següent esborrany —inèdit, si no m'erro— d'una carta de Picó i Campamar a un amic (potser Tomàs Forteza): «De la composició d'En Verdaguer, uns ne fan grans elogis; altres la troban mitjana; els d'idees avansades la troban *nea*, pero axo no vol dir res: aquest secle [és?] de poesia y no d'opinions politiques o escenes religioses: ¿acas un catolich ha de trobar dolent a Horaci perque era pagá? Per mes paga que fos axo no quita que fos un gran poeta: ¿quem fa a mi que en Byron sia esceptich? Fara el seu escepticisme que no sia poeta? Lo mateix dich jo als que surten ab que la *barretina* es bunica pero es... nea! Que sia tan nea com vullan: aquí no buscam neisme, sino poema: En Carducci es paga pels cuatre costats, En Leopardi no creu res, altre tant po[d]em dir del Hugo Foscolo ¿pero qui diria que no son poetes?» («Notes de contestació de cartes», dins el ms. *Epistolari de Picó i Campamar*, III, Biblioteca March de Palma de Mallorca).

7. Posteriorment, altres músics, com ara Francesc Alió i Josep Rodoreda al segle XIX o Joan Baptista Lambert al XX, escriurien també partitures sobre el text verdaguerià.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 235 15/09/11 18:49

testes catalanes), sinó la de tot un món més ampli que els temps moderns s'enduien i que afectava la llengua, la religió, el passat monumental, els costums, la vestimenta i les cançons populars. De fet, com ha remarcat Ricard Torrents, aquest poema verdaguerià és un dels que de manera més rellevant assenyala aquell canvi d'orientació de l'obra de Verdaguer que es produeix entorn de les composicions de temàtica montserratina que està elaborant entre 1879 i 1880 i anuncia ja alguns elements del tramat ideològic de *Canigó*.

«Los dos campanars»

Quan a principis de 1887 *La Veu del Montserrat* publicava per primera vegada «Los dos campanars», una nota de la redacció informava que la poesia «fou una de las primeras pessas que Mossen Jacinto compongué per sa llegenda *Canigó*» i que quan aquesta «hagué pres forma y's desenrotllá en aquella serie de bellíssims cants [...] quedá com fora del quadro.»[8] Verdaguer, en inserir la composició a *Pàtria*, aclaria en una nota aquestes mateixes circumstàncies, tot precisant-les més: «Aquesta composició elegíaca anava en lo primer plan, com a final de la llegenda Canigó: fou lo primer que escriguí, i després, quan tot lo poema estigué llest, la pobreta se quedà fora de l'obra.»[9] Les paraules no són cap artifici retòric i s'ajusten exactament al que ara sabem de la gestació de l'epopeia canigonenca. Ricard Torrents, que ha estudiat la qüestió a fons, ha posat en relleu la importància del tema dels dos monestirs —Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà— en la concepció i la gènesi de *Canigó* i el paper que hi tingueren «Los dos campanars».[10]

L'estudi dels autògrafs que contenen aquesta poesia permet d'establir la cronologia que desgranaré a continuació. La redacció

8. *La Veu del Montserrat*, 1/I/1887, p. 4.

9. *Pàtria* (1888), p. 202. En l'edició de 1901 de *Canigó* s'expressava en termes similars: «Ses estrofes foren les primeres que escriguí de la llegenda canigonenca; després lo plan s'engrandí y's quedaren fora del edifici, y arreconades com una pedra sobrera» (p. 205).

10. Torrents, Ricard. *Verdaguer: estudis i aproximacions.* Vic: Eumo, 1995, p. 219 i s.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 236 15/09/11 18:49

més antiga, de només dotze estrofes, porta la data següent: «Moguda. Dia de la Verge las Merces 1880». Tot i que Ricard Torrents conjectura que la primera redacció podria ser de 1879, del moment de la primera estada a la Presta (aleshores pujà al cim del Canigó), aquest autògraf sembla realment una primera redacció.[11] Poc temps després, sobre aquest manuscrit, hi féu correccions i l'amplià amb sis estrofes més en un període que podríem datar entre mitjan 1882 i finals de la primavera de 1883. Verdaguer revisà de nou el poema abans de l'estiu d'aquest darrer any, sense afegir-hi cap estrofa nova, però posant-hi ara l'explícit títol *Epilech*.[12] En aquell estiu de 1883 recorregué el Vallespir i el Conflent, i d'aquí sorgí una nova revisió del poema, amb la inclusió de les tres darreres estrofes, potser les més colpidores. La versió que en sortí, molt propera ja a la definitiva, fou bandejada finalment de *Canigó* i retocada després de publicada aquesta obra, potser ja cap al març de 1886[13] i de segur abans del desembre, puix que presentà el poema al certamen de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals, de Perpinyà, que se celebrà el darrer mes d'aquell any i en el qual obtingué un premi extraordinari.[14] Recollida a *Pàtria* el 1888, l'any

11. Ms. 375/III de la BC, f. 24*v*-26*v*. Ricard Torrents afirma que en conté tretze (*op. cit. supra*, p. 85); no n'he comptat sinó dotze. Les que hi manquen són les números 2, 3, 5, 7, 14, 16, 19, 20 i 21.

12. Ms. 375/II de la BC, foli 127*v*. Ricard Torrents ha estudiat els diversos índexs autògrafs de *Canigó* i ha posat en relleu que en el més antic (que ell data entorn de 1880) Verdaguer inclou «Los dos campanars» al final de la relació numerada de cants, sense, però, donar-li el títol d'epíleg, com tampoc no el posà en el següent índex (de cap a 1880-1881); en el tercer índex, suposadament de 1883, ja no hi consta el títol del poema i sí el mot «epíleg» (*op. cit. supra*, p. 229 i 234).

13. En carta a Jaume Collell, que els anotadors de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona: Barcino, 1977), vol. V, daten de mitjan març, li deia: «Lo dels *Campanars* s'hauria d acabar» (p. 140).

14. A l'anuari de la Societat, tanmateix, no s'hi publicà la poesia verdaguerriana. Tolrà de Bordas, en el pròleg de la seva traducció francesa de *Canigó* (Tolrà de Bordas, Josep. *Le Canigou.* París: Albert Savine, 1889), fa constar que aquesta exclusió era incomprensible i que resultà encara més ridícula pel fet que després el poeta de Folgueroles, en agraïment pel premi obtingut, escriví el poema «La corona» (inserida també a *Pàtria*), dedicada a aquella societat de Perpinyà. D'altra banda, si bé hi podien concórrer altres raons com ara la d'estrènyer els lligams amb els catalanistes rossellonesos, creiem que amb el fet de concursar amb «Los dos campanars» Verdaguer devia tenir l'esperança

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 237 15/09/11 18:49

següent ja figurà, amb la seva autorització expressa, com a epíleg de la traducció francesa de *Canigó* (amb l'original català acarat) de Josep Tolrà de Bordas; no la traduí, en canvi, el comte de Cedillo el 1898 en la seva edició castellana del poema, però per fi Verdaguer la restituí en el lloc inicial del seu pla en reeditar *Canigó* el 1901.

De les raons d'aquestes exclusions i inclusions de «Los dos campanars» dins l'epopeia canigonenca, Verdaguer no ens n'ha donat més clarícies que les de la nota que hem transcrit més amunt. Ricard Torrents és qui ha donat una explicació més plausible. Segons ell, en la penúltima fase d'elaboració de *Canigó* (1885), la incorporació al poema d'un tercer monestir, Ripoll, i del seu (segon) fundador, Oliba, lligava amb la restauració coetània d'aquest monestir, impulsada pel bisbe Morgades (que n'obtingué de Madrid la propietat per al bisbat de Vic) i al qual dedicà precisament el cant XI, «Oliba», i desplaçà «Los dos campanars», massa elegíac, fora del pla del llibre. L'epopeia canigonenca s'havia convertit en una al·legoria de la Catalunya renaixent, que, ara com en els seus orígens, era posada sota la direcció de l'Església. «En una tal al·legoria», diu Torrents, «no és gens sorprenent que l'elegia dels campanars hi fos vista pel poeta com una "pedra sobrera". El diàleg de les ruïnes concloïa amb la sepultura i l'oblit. Les tres estrofes finals que proclamen la indestructibilitat de la muntanya, el seu triomf com a monument de Déu enfront dels monuments dels homes, eren incompatibles amb l'eufòria de l'al·legoria restauracionista. I així, sense "epíleg", sense "Los dos campanars" que l'havia fet néixer i l'havia empès fins a la penúltima fase, aparegué l'epos canigonenc a darreries de 1885, pocs mesos abans que s'iniciessin a Ripoll les obres de restauració del monestir i que el poeta hi fos coronat com a "poeta de Catalunya". [...] El destí, si m'és permès d'usar el mot, reservava a "Los dos campanars" un darrer avatar: tornar al lloc originari. Quan Verdaguer el 1901 disposava la nova edició de *Canigó*, en retirà la nota del cant onzè de dedicació a Morgades i, amb ella, l'al·legoria explícita de la restauració. Per contra, restituí al seu lloc d'epíleg l'elegia a unes ruïnes que

---

de contribuir a desvetllar la consciència del Rosselló envers el seu passat històric i de coadjuvar a una possible restauració de les dues abadies canigonenques, en paral·lel amb la que aleshores s'iniciava a Ripoll.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 238 15/09/11 18:49

no s'aixecarien mai.»[15] En aquesta restitució, Verdaguer dedicà el poema al bisbe Carsalade de Perpinyà, en reconeixença justament al seu paper d'iniciador de la reconstrucció dels dos monestirs canigonencs i, en el context d'aquesta tasca, el cant elegíac de Sant Martí i Cuixà adquiria un nou valor emblemàtic.

Sigui com vulgui, «Los dos campanars» és, sens dubte, un dels millors poemes de tota la producció verdagueriana, tant pel to de lirisme pregon com per l'elaboració retòrica que conté, alhora que resulta una de les expressions més acabades de les preocupacions ideològiques del Verdaguer dels anys vuitanta.

«La corona»

El mes de novembre de 1886, Verdaguer enviava «Los dos campanars» al certamen literari de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals, de Perpinyà, de la qual formaven part alguns dels amics i admiradors rossellonesos del poeta, com Justí Pepratx, entre els quals havia causat un gran impacte l'edició, encara no feia un any, de *Canigó*. Potser com a retorn de les proves d'afecte rebudes dels escriptors nord-catalans i potser també amb l'íntima intenció que l'elegia dels campanars —que finalment havia quedat fora de l'epopeia canigonenca— contribuís a desvetllar la consciència rossellonesa de cara a la reconstrucció dels monestirs de Sant Martí i de Sant Miquel de Cuixà, el fet és que el poeta recuperà aquella «pedra sobrera» de *Canigó* i la donà a conèixer en primer lloc als «catalans de França», per dir-ho amb els mots de la dedicatòria impresa de la primera edició d'aquella llegenda verdagueriana. La poesia va obtenir en el certamen un èxit notable, encara que, per raons que ignorem, no es va recollir a l'anuari de la societat ni en el seu butlletí.[16] Li fou concedit, això sí, un premi

15. *Op. cit*. a la n. 10, p. 95.

16. Cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI (Barcelona: Barcino, 1981), p. 20-21. El veredicte del certamen fou donat a conèixer al Principat per *La Veu del Montserrat*, 4/XII/1886, p. 391. La mateixa publicació, en el primer número de l'any 1887, indica que la festa corresponent a aquest certamen se celebrà el 26 de desembre.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 239 15/09/11 18:49

extraordinari, «una corona de llorer d'or», amb la qual ell obsequià, com en altres ocasions, la Mare de Déu de Montserrat.

Per agrair aquesta corona, que ell interpretà més com a reconeixement per haver publicat *Canigó* que no pas pel poema concret de «Los dos campanars» presentat al concurs,[17] Verdaguer escriví «La corona». La devia compondre molt probablement durant el mes de gener de 1887, després d'haver rebut el joiell que li envià la societat de Perpinyà.[18] A principis de febrer ja estava acabada i la inseria *La Ilustració Catalana* en el seu número del dia 15 d'aquell mes. Val a dir que, com en el cas de «Los dos campanars», altra vegada la societat de Perpinyà no reproduí el poema en cap de les seves publicacions, cosa que li retreu, en reproduir-la com a apèndix, Josep Tolrà de Bordas en la seva edició bilingüe catalanofrancesa de *Canigó* (1889).[19]

17. Els esborranys que es conserven del poema precisen, en dos títols no recollits com a definitius, que la corona havia estat enviada «á la sortida de ma llegenda Canigó». Això no obstant, Tolrà de Bordas, en la nota que posà per justificar la inclusió del poema com a apèndix de la seva versió francesa de *Canigó*, diu explícitament que «La corona» és el «Remerciement» de Verdaguer per la joia obtinguda en el concurs (cf. *infra*, n. 19, el text d'aquesta nota de Tolrà).

18. Una carta de Justí Pepratx del 13 de gener, que sembla la resposta a una altra de Verdaguer en què devia acusar rebut de la corona, podria haver contribuït a fer que el poeta es decidís a escriure la poesia de regraciament: «Me alegro que tinga rebuda la corona de poch valor que li ha entregada la nostra societat. No es pas lo que volíam nosaltres, ni'l Sr. President. Lo temps però nos ha fallat per encomanarla à Paris, com ho pensabam fer. En son genero es lo que havem pogut obtenir que fessen de millor aqui. Val que V. no considera sino la bona intencio y'ls afectes de cor que l'estiman tant com se puga estimar.» Si en el moment de rebre aquesta lletra no havia redactat encara el poema, l'interès perquè els seus amics rossellonesos veiessin que n'estimava l'obsequi el devia acabar de decidir.

19. Tolrà diu textualment: «La pièce LOS DOS CAMPANARS avait été envoyée par l'illustre poète au Concours de poésie catalane proposé en 1887 [ha de ser 1886] par la *Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales.* Celle-ci jugeant que le prix unique dont elle disposait était bien trop au-dessous du mérite de cette magnifique poésie, décerna à D. Jacinto Verdaguer une couronne de laurier en or, qui, peu après, était offerte en hommage par le poète à Notre-Dame de Montserrat. La pièce intitulée LA CORONA fut le Remerciement de l'auteur. Il nous sera permis de nous étonner et de regretter que ni ce Remerciement si délicat, ni même la pièce des DEUX CLOCHERS, n'aient été publiés dans le *Recueil* de notre Société, à laquelle Verdaguer se trouve doublement affilié, comme membre correspondant et comme Lauréat» (Verdaguer, Jacinto. *Le Canigou*. París: Albert Savine, 1889, p. 381-382). Modernament han

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 240 15/09/11 18:49

Verdaguer aprofità la circumstància de la corona rossellonesa per confegir un poema farcit de ressonàncies canigonenques (les fades, les excursions pels paratges del Canigó tot preparant l'epopeia i, d'una manera especial, la presència de les flors), que, al capdavall, no té més pretensions que ser una evocació melancòlica de l'època en què preparava la seva famosa obra èpica.

«A la Verge de Banyuls»

Aquesta senzilla poesia es va publicar dins el volum *Souvenir des fêtes de Banyuls-sur-Mer a l'occasion de l'inauguration de la Vierge d'Oliva*.[20] Pel que sabem, Verdaguer va ser present a Banyuls de la Marenda almenys en dues ocasions. La primera, els dies 17 i 18 de juny de 1883, en la festa literària que s'hi celebrà organitzada per Justí Pepratx i que reuní un grup d'escriptors nord-catalans i provençals (Pere Courtais, Jaume Boixeda, Josep Bonafont, Lleó Ferrer, Alphonse Roque-Ferrier, entre d'altres) amb una trentena de col·legues del Principat (entre d'altres, Collell, Guimerà, Oller, Matheu, Yxart) i també el mallorquí Tomàs Forteza. La trobada era una mena de retorn de la que varen fer, a Barcelona i Montserrat, amb assistència de Pepratx i altres catalans de França, una colla d'escriptors entre el 6 i el 9 de maig anterior en ocasió del vint-i-cinquè aniversari de la instauració dels Jocs Florals de Barcelona. D'aquestes dues trobades se n'ha ocupat en dos treballs molt detallats August Bover, als quals remeto els interessats.[21] En l'ocasió que ens ocupa, cal recordar que es va donar a conèixer per primera vegada l'epopeia canigonenca, amb la lectura per part de Jaume Collell, com era habitual quan s'havien de recitar versos verdaguerians, del «Passatge d'Hanníbal» i amb un fragment de «Lo Rosselló», del cant V, on es descriu panoràmicament la comarca. Recordem-ne, només, aquesta estrofa, que, segons reporta Artur Masriera,

editat aquest pròleg Ramon Pinyol i Torrens i Pere Farrés, en el treball «L'"Avant-propos" de Josep Tolrà de Bordas a "Canigó", i altres crítiques coetànies». *Anuari Verdaguer 1990*, p. 89-238.

20. Perpinyà: Imprimerie de Charles Latrobe, 1888, p. 61.

21. Són citats a la n. 2.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 241 15/09/11 18:49

un dels presents («Triunfantes y olvidados», XXVIII. *La Vanguardia*, 13/X/1912), s'hi va llegir: «És una immensa lira que en eixa platja estesa / vessanta d'harmonies deixà algun déu marí; / lo Canigó és lo pom, les cordes que el cerç besa / són los tres rius que ronquen lliscant per la devesa: / lo Tec, la Tet, l'Aglí», v. 157-161). No cal que ens estenguem ara sobre l'entusiasme que, segons totes les fonts, va despertar aquesta lectura. Tot i que podria haver estat amb motiu d'aquesta visita que Verdaguer compongués el poema, crec que fou, molt probablement, arran de la segona.

Aquesta va tenir lloc el setembre de 1887. Gumersind Gomila ho recull així: «Le 8 septembre de l'année suivante, l'abbé Rous, fervent catalaniste roussillonnais, réunissait pour la seconde fois dans sa paroisse de Banyuls-sur-Mer, poètes et artistes venus de toutes parts de la terre catalane et même des pays d'Oc. C'était à l'occasion de l'inauguration de la statue de la Vierge sculptée par Oliva. Verdaguer était là avec son ami Collell et Guimerà» («Verdaguer et l'Estudiantina Catalana». *Tramontane*, núm. especial, 17/V/1945, p. 95; en aquest mateix número, Charles Bauby dóna exactament la mateixa informació a l'article «Verdaguer et le Roussillon», p. 77, i tots dos beuen de la mateixa font, el llibre esmentat més amunt intitulat *Souvenir des fêtes de Banyuls-sur-Mer*). Mossèn Francesc Rous (a vegades escrit Roux), rector de la parròquia i escriptor, havia aixecat una nova església, dedicada a la Immaculada, «templo portentoso», segons Artur Masriera, que en l'article citat en el paràgraf anterior diu que va construir «allegando recursos pacientemente con los productos que le daba una viña comunal, con cuyos ricos vinos comerciaba, con autorización especial pontificia.» Aquest capellà poeta, molt lligat a Pepratx i per aquesta via també a Verdaguer, va encarregar a l'escultor Alexandre Oliva,[22] fill de Sallagosa, a la Cerdanya francesa, i instal·lat a París feia molts anys, la imatge esmentada —una Immaculada Concepció— i va convidar especialment el poeta català a la inauguració. Sembla, doncs, que l'ocasió invitava Verdaguer a fer-ne una poesia. Si l'esborranyà abans d'anar-hi o després, no és possible de saber-ho, ja que no hi ha cons-

22. Sobre el personatge i la seva producció, veg. «Notice sur Oliva», dins el citat volum *Souvenir des fêtes de Banyuls-sur-Mer*, p. 190-194.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 242 15/09/11 18:49

tància que llegís en la trobada. Tot i això, porta data del 8 de setembre, i és possible que en deixés una còpia als seus amics rossellonesos aleshores, o, també, que l'enviés uns dies més tard, sempre pensant que es publicaria en el volum reiteradament esmentat *Souvenir des fêtes de Banyuls-sur-Mer.* Si no vaig errat, però, no la va recollir en cap llibre ni es va publicar a cap altre lloc (de fet, va ser recuperada dins l'antologia pòstuma *La mellor corona*). I, sigui com vulgui, el fet cert és que es tracta d'una peça de circumstàncies que, això sí, evidencia l'afecte pregon que sentia pel Rosselló.

«Los fills del Canigó»

«Los fills del Canigó» fou escrita expressament per a l'Estudiantina Catalana de Perpinyà, agrupació de joves llicenciats i estudiants rossellonesos que, amb finalitats benèfiques, cantaven en festes i feien recitals per la Catalunya del Nord. Juli Delpont, en un article titulat «Perpinyà. La Estudiantina Catalana», caracteritzava així aquest conjunt: «Són una colla de 28 joves, una ayrosa companya de bandurristas y guitarristas que sol amenisar festas y vetllades musicals, y més especialment aliviar penas y desgracias [...] Tot en primer, los estudiants decidiren vestirse de catalá; y aixís es que [...] han sempre dut, per tocar en públich, la venerable barretina, la corbata roja y una brusa blava, cintada ab la faixa roja [...] sempre encantant la gent de dintre Fransa ab las dolsas melodías pirenaicas, lo so armoniós de las bandurrias y guitarras, las refiladas de las flautas, los repichs del pandero y de las cliquetas.»[23]

Fundada el 8 de febrer de 1884,[24] era dirigida pel poeta rossello-

23. *La Ilustració Catalana*, 15/XII/1887; cito per la transcripció de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI, cit. a la n. 16, p. 128, n. 1. En el mateix número de la publicació hi havia la «Cançó de la Estudiantina», de Pepratx. La informació més completa sobre l'agrupació, la dóna l'opuscle anònim *L'Estudiantina Catalana de Perpignan. Histoire, répertoire musical et chants de cette Société* (Perpinyà: Charles Latrobe, 1886), 32 pàgines.

24. Justí Pepratx. «Historia de l'Estudiantina Catalana (poema)». *La Ilustració Catalana*, 15/II/ 1888, p. 35 i 38; s'hi explica el naixement del conjunt i s'al·ludeix al seu pas per la capital catalana el febrer de 1888 .

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 243 15/09/11 18:49

nès Justí Pepratx i el seu fill (que duia el mateix nom), estudiant de dret. Verdaguer, després d'haver assistit a Montpeller els dies 17-19 de juliol de 1886 a les festes de la Mantenensa de Lengadòc (durant les quals llegí el poema «Barcelona a Montpeller», escrit per a l'ocasió i recollit a *Pàtria*), passà unes jornades a casa del seu amic Pepratx i el dia 22 hi fou obsequiat amb un concert de l'Estudiantina. El poeta, agraït pel musical homenatge i per reconèixer la tasca patrioticocaritativa d'aquella agrupació perpinyanenca, sembla que manifestà la seva voluntat de compondre una cançó per al seu repertori. A aquesta promesa sembla referir-se Justí Pepratx en la seva carta a Verdaguer del 13 de gener de 1887: «Quant tornen a cantar donchs los aucellets, no s'olvide la musa del que te promès. No fasse ella com Mossen Jaume [Collell] que diu sempre "demá, demá!" y que per cert me desespera.»[25]

Abans que Verdaguer donés a conèixer la seva poesia, encara tingué ocasió de tornar a escoltar l'Estudiantina, amb motiu de la trobada d'escriptors catalans que se celebrà el 8 de setembre de 1887 a Banyuls de la Marenda, tal com explicàvem ara fa un moment en parlar del poema «A la Verge de Banyuls». En aquell moment no devia haver acabat del tot la cançó, perquè no hi ha constància que fos interpretada en aquella trobada literària, on hauria estat ben escaient de donar-la a conèixer. Però, en tot cas, devia enllestir-la a principis de tardor, perquè la versió musicada per Càndid Candi s'estrenà el 21 de novembre de 1887.[26] I Verdaguer, mogut potser en part per no haver donat a l'hora la composició compromesa, aprofità per a convidar l'Estudiantina a visitar Barcelona, on els cantaires i músics rossellonesos actuaren durant els dies 5, 6 i 7 de febrer de 1888.[27]

«Los fills del Canigó» és, com pot veure's, una poesia de circumstàncies, pensada per al cant i composta amb l'estil i la mètrica

25. *Op. cit*. a la n. 16, p. 19.

26. Cf. el volum de l'*Epistolari* cit. a la n. 16, p. 21, n. 5. La partitura de Candi, conservada a l'Arxiu musical de l'Abadia de Montserrat, porta la data «B[arcelon]a Noviembre de 1887».

27. Sobre l'organització, el desenvolupament i les incidències d'aquesta visita a Barcelona, cf. les cartes de Justí Pepratx a Verdaguer dels dies 14, 15, 16, 19, 21 i 29 de gener de 1888 i la rica anotació dels curadors al volum de l'*Epistolari* cit. a la n. 16, p. 127-130, 132-136 i 138-148.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 244 15/09/11 18:49

característics dels himnes i càntics piadosos que Verdaguer produí, sovint també en col·laboració amb el mestre Càndid Candi, amb assiduïtat durant la dècada dels vuitanta.

«Lo Sol de Pesillà»

Després de «Los fills del Canigó» van passar uns quants anys fins que Verdaguer no va tornar a tocar la temàtica nord-catalana. El 1904, en publicar-se en edició bilingüe catalana i francesa l'obra pòstuma *Eucarístiques*, el curador i traductor Agustí Vassal, escriptor, banquer i actiu militant catòlic de Perpinyà, explica la gènesi del llibre i reporta que neix justament de la demanda que va fer al poeta català perquè escrivís una peça sobre el misteri de les «santes hòsties de Pesillà de la Ribera».[28] Val la pena de consignar que Verdaguer, en una carta a Vassal del 12 de gener de 1897, li explica que passava «penes i tribulacions» (recordem que llavors es trobava en ple conflicte amb el bisbe de Vic i amb el marquès de Comillas i amb les llicències eclesiàstiques suspeses), i que per això els versos de la poesia amb què havia atès la seva petició «són los únics que he escrits fa molt temps», per bé que li «sortiren d'un raig lo dia de Nadal [de 1896].»[29] Vassal va presentar el poema verdaguerià al Congrés Eucarístic de Paray-le-Monial celebrat entre el 20 i el 24 de setembre de 1897, on fou llegit en públic pel vicari general del cardenal Perraud. Sembla que fou publicat en el volum d'aquest congrés en català i en francès.[30]

El tema del poema és el del misteri de les cinc «santes hòsties de Pesillà», que en temps de la Revolució Francesa (en concret, el 1793),

28. «Gènesi de les *Eucarístiques*». A: Jacint Verdaguer. *Eucarístiques*. Barcelona: L'Avenç, 1904, p. xiv-xxix. Aquest text de Vassal és traducció i ampliació de l'article «Les Eucharistiques de Mossèn Jacinto Verdaguer», que el perpinyanenc, segurament arran de la mort recent de l'escriptor de Folgueroles, havia publicat a la revista *L'Âme Française* (núm. 10, octubre de 1902). Agustí Vassal transcriu molts fragments d'una sèrie de cartes que Verdaguer li havia tramès entre el gener de 1897 i el gener de 1901, que permeten de seguir la gestació del llibre.

29. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. X. Barcelona: Barcino, 1987, p. 68.

30. *Dixième Congrès Eucharistique International. Tenu à Pary-le-Monial du 20 au 24 septembre 1897.* Autun: Imprimerie Dejussieu, 1898, p. 405-407.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 245 15/09/11 18:49

per evitar que fossin profanades, van ser col·locades per una noia dins un vas de cristall i que, al cap de set anys, aparegué «cobert d'or» i amb les hòsties en perfecte estat de conservació. Es tracta d'una devoció que es remunta a l'any 1800 i que comptava en temps de Verdaguer amb una certa bibliografia, de la qual destacaven els llibres de dos amics seus: de Josep Tolrà de Bordas, *Les saintes Hosties et le ciboire doré*,[31] que sembla que fou el primer tractat de pes sobre el tema, i d'Agustí Vassal mateix, *Mémoire sur les Saintes Hosties*.[32]

Amb aquesta poesia Verdaguer complia un encàrrec que li devia ser plaent no només pel tema eucarístic, sinó perquè podia així complaure un amic fidel que no l'havia abandonat en aquell temps de tribulació. Més encara, va voler que aquesta poesia obrís, com si fos la més valuosa, el recull *Eucarístiques*, el manuscrit del qual va confiar a Vassal, que n'havia estat l'instigador i que va publicar-lo, com era voluntat del poeta. El manuscrit autògraf del poema es conserva encara, suposo, a la rectoria de la parròquia de Pesillà, on fa una vintena d'anys el vaig poder veure juntament amb el malaguanyat Pere Farrés, mostrat per Mossèn Cortade.

«Jesús Infant»

La història d'aquesta poesia en part es condensa en la dedicatòria: «Als infants del Rosselló amb motiu de la inauguració de sa capella en Sant Josep de Perpinyà 27 de novembre de 1898». En un article publicat a *El Sarrianés*,[33] titulat «La capella de Jesús Infant», Verdaguer, que l'escriví en forma de crònica, explica que Pepratx, traductor al francès del llibre *Jesús Infant* (publicat el 1896), «tingué la bona idea, anava a dir "inspiració", de començar, amb lo producte de

31. París: Tolra et Haton, 1865.

32. Tolosa de Llenguadoc, 1886. La bibliografia més actual que conec són els articles de Mossèn Eugeni Cortade: «Un exemple de résistance spirituelle pendant la révolution: Les Zainotes Hosties de Pézilla-de-la-Rivière». *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, vol. CII (1994), p. 7-56, i «La construction de l'église des Saintes-Hosties à Pézilla de la Rivière», dins la mateixa revista, vol. CV, p. 75-94.

33. Núm. 208 (1898), p. 1-2.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 246 15/09/11 18:49

sos exemplars, una capella a l'Hèroe sagratíssim d'aquell modest llibre.» Essent rector de l'església de Sant Josep de Perpinyà, dita de l'Estació, Mossèn Francesc Font, autor de dos llibres sobre els monestirs canigonencs, no fou difícil d'acollir-hi la iniciativa. Ignoro si Pepratx va vendre prou llibres per a pagar la capella, tot i que en tinc dubtes, i potser per això cal prendre en sentit estricte el verb «començar» que usa el poeta (en el mateix text, més endavant, diu que Pepratx fou l'«iniciador», cosa que sembla abonar la hipòtesi que exposo). Sigui com vulgui, per la descripció que en fa Verdaguer, l'erecció de la capella no devia ser barata: «L'altar és de finíssim marbre blanc, d'estil gòtic, com lo temple, i adornat tot ell amb relleus d'un treball exquisit: los de sota la mesa són les espigues de blat i els raïms, símbol de l'Eucaristia. Lo corona una bellíssima imatge de Jesús a l'edat de deu o dotze anys, en què verament s'hi lluí l'escultor de Tolosa [ignoro qui era] a qui s'havia encomanat. Està amb la mà esquerra en actitud de predicar, i amb la dreta signant lo cel [...]. A més de ser una obra d'art, per sa unció religiosa inspira fonda reverència i obliga a doblegar los genolls als qui la visiten.»[34]

Verdaguer fou l'encarregat de presidir la inauguració de la capella, i escriví el text, ignoro si per iniciativa pròpia o per instigació de Pepratx o d'algun altre amic rossellonès. En tot cas, consta que Verdaguer mateix hi va llegir el poema en català i que el rector, Mossèn Font, ho va fer en francès. Desconec també si se'n va fer cap tiratge a Perpinyà ni si es va imprimir la traducció llegida, tot i que entre els papers de Verdaguer hi ha una edició de la poesia en full solt, només en català, que podria ser la que sembla que el nostre escriptor va repartir, si hem d'entendre literalment el que, en comentar l'acte, diu *Le Roussillon* del primer de desembre: «Pour laisser un souvenir de cette pieuse cérémonie, le poète mystique a fait distribuer une pièce de vers composée à cette occasion: une exhortation de *Jésus-Enfant aux Enfants du Roussillon*.» El poema, de tota manera, si en traiem les referències concretes a Perpinyà i al Rosselló, no conté, com altres de les peces que estem veient, elements específicament nord-catalans i, de fet, podria ubicar-se a qualsevol lloc.

34. Cito per Verdaguer, Jacint. *Totes les obres.* I: *Prosa*, a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul. Barcelona: Proa, 2003, p. 519.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 247 15/09/11 18:49

De l'acte i del poema (sense reproduir-lo) se'n va fer ressò, que jo sàpiga, l'esmentat *Le Roussillon* (18 i 23/XI i 1/XII) i *La Croix* (27/XI), de Perpinyà, i al Principat, almenys *El Correo Catalán* (5/XII), *La Voz de la Patria* (4/XII), *Diario de Barcelona* (5/XII), *El Sarrianés* (la crònica, ja citada, escrita per Verdaguer mateix) i *El Noticiero Universal* (5/XII). El text fou publicat per diversos mitjans: *El Sarrianés* (3/XII), *La Veu del Montserrat* (10/XII), *La Talía Catalana* (11/XII), el *Suplement de «La Voz de la Patria»* (15/XII) i la *Hoja Parroquial de Premiá de Mar* (desembre de 1898).

Entre els documents verdaguerians conservats a la Biblioteca de Catalunya, hi ha un poema, inèdit i sense títol, que sàpiga, escrit just abans que el que ens ocupa, en una versió neta, que podria molt ben ser que, o bé l'hagués plantejat com una mena de «pròleg» a *Jesús Infant*, o bé que, no havent-lo satisfet, el poeta l'hagués rebutjat i després hagués escrit el que va donar a conèixer finalment (n'hi ha dues versions, una de les quals és pràcticament acabada). En tot cas, per la temàtica i el lloc on es troba sembla escaient de fer-hi referència i d'editar-lo, segurament per primera vegada, en un annex del present treball.

Les dues composicions darreres

Encara que de manera marginal, o tangencial, hi ha dues composicions que també es relacionen amb la Catalunya del Nord, si no amb el paisatge o la història, sí amb els amics del Rosselló, i per això, ja per concloure, en farem un ràpid esment. D'una banda, hi ha «A les víctimes del Basar de la Caritat» (no recollida en volum en vida de l'escriptor), que porta data 13 de maig de 1897 (fou publicada a *L'Atlàntida*, revista en què el poeta figurava com a director, núm. 28, 1/VII/1897), «Elegia dedicada a mos caritatius amics de França», que no són altres que Justí Pepratx i el seu cercle. El notari de Perpinyà va traduir-la immediatament al francès i la va editar aquell mateix any a la capital rossellonesa. Convé ara fer memòria que Pepratx va ser dels amics incondicionals del poeta de Folgueroles i que durant l'època del drama verdaguerià va donar-li constant suport moral i material, accions a les quals es van sumar altres

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 248 15/09/11 18:49

lletraferits nord-catalans sota l'estímul pepratxià. I, en aquest sentit, també cal recordar que, amb motiu de la mort del perpinyanenc, Verdaguer, que ja es trobava a l'inici de la malaltia que el duria a la tomba, va fer l'esforç d'anar als funerals de Pepratx, celebrats a mitjan desembre de 1901 (li va dedicar l'article «Perpetuïnes I: Enterro de Justí Pepratx», publicat a *Lo Pensament Català*, revista que dirigia el poeta, en el núm. 36-37, de 1902). No és estrany, doncs, que, trobant-se encara amb les llicències sacerdotals suspeses i acorralat econòmicament, Verdaguer dediqués la poesia als seus amics nord-catalans, una poesia que tracta d'un dels temes cabdals per a l'escriptor, la caritat, a propòsit de l'incendi del Bazar de la Charité, de París, a principis de maig, que va provocar gairebé dos-cents morts i tres-cents ferits i va tenir una cobertura de premsa extraordinària (a casa nostra diaris i revistes en van parlar durant setmanes). Organitzat anualment des de 1885 per dames de l'aristocràcia i l'alta burgesia parisenca, aquest basar o fira de la caritat tenia la finalitat explícita de contrarestar la propaganda socialista de l'època. Sobre el lloc de la tragèdia s'hi va construir, quatre anys més tard i per subscripció popular, la capella de Notre Dame-de-Consolation. Verdaguer hi propugna l'harmonia entre les classes socials, agafant la línia que hi van morir, plegades, tantes dones de tota classe i condició.

D'una altra banda, la segona composició és al·ludida pel bisbe Carsalade, en el text citat a l'inici d'aquest parlament, en aquests termes: «No fa gayre temps encara que'ns accompanyava [sic] de lluny als peus de la Mare de Deu de Lurdes, amb aquets goigs suavíssims, composts especialment per la nostra peregrinació.»[35] Es tracta, efectivament, del poema «A la Verge de Lurdes», que duu un subtítol ben explícit, que explica el que deia el prelat: «Càntic del pelegrinatge rossellonès. Lo primer conduït, als 2 de juliol 1900, per lo Il·lustríssim i Excel·lentíssim senyor bisbe de Perpinyà Mons. De Carsalade du Pont» (es reprodueix a l'annex). Aquest és el títol que figura en un full imprès per la Tipografia de Charles Latrobe,

35. Verdaguer havia fet una visita a Lorda amb Jaume Collell l'agost de 1877; veg. el que en diu Josep M. de Casacuberta a *Estudis sobre Verdaguer*, *op. cit*. a la n. 2, p. 158-159.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 249 15/09/11 18:49

de Perpinyà, que devia ser el que es va repartir entre els pelegrins (també va aparéixer, amb alguna variant, a *Lo Pensament Català*, núm. 11). La devoció a la Mare de Déu de Lorda, que tant havia de créixer en el futur, era aleshores una de les que estava promocionant l'Església i no és estrany que Carsalade demanés a Verdaguer aquest càntic —no són pas «goigs», com es pot observar en el text reproduït a l'annex del present treball—, que donava rellevància a aquesta «primera peregrinació rossellonesa». Verdaguer, que s'hi devia avenir de grat, ja havia dedicat un text a aquesta devoció mariana a *Roser de tot l'any*, i aquell mateix any 1900 l'escriptor va compondre també un breu «Càntic dels pelegrins [a Lurdes]» destinat a la peregrinació catalana que s'hi va fer, amb la indicació «Any sant 1900. Catalunya a Lurdes. Càntic dels pelegrins». La poesia, que en la versió publicada a Perpinyà conté quatre versos més que la que sortí coetàniament al setmanari *Lo Pensament Català*, és senzilla, però ben expressiva, i recull una visió geogràfica d'aquella Catalunya del Nord que coneixia tan bé i que tant estimava. I pel que sabem, fou la darrera poesia que hi dedicà.

Annexos

I.
«Avui de Terra Santa...»

J. M. J.

Avui de Terra Santa
n'arriba un Infantó,
bonic com unes perles,
rosset com un fil d'or.
Los pobles on arriba
apar que hi surti el sol.
Sa mare n'és Maria,
Josep son companyó:
és lo joiell dels àngels,
del Paradís la flor;
d'aqueixa vall lo lliri,
la rosa de Saron.

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 250 15/09/11 18:49

Sa vesta és blanca blanca
com neu del Canigó;
són de clavell sos llavis,
sos ulls són de colors,
sa cara n'és morena,
volta de llum son front.
Veniu-lo tots a veure
infants del Rosselló,
postrau-vos a ses plantes
que us vol parlar al cor.

[Biblioteca de Catalunya, ms. 3103, f. 64]

II.
«A la Verge de Lurdes»

Càntic del pelegrinatge rossellonès. Lo primer conduït, als 2 de juliol 1900, per lo Il·lustríssim i Excel·lentíssim senyor bisbe de Perpinyà Mons. De Carsalade du Pont

Blanca sou, oh Immaculada!,
com la neu del Canigó;
des d'eixa cova sagrada
beneïu lo Rosselló.

A Lurdes la Verge ens crida,
veniu los de Perpinyà;
si beu d'esta aigua de vida,
lo Rosselló florirà.

Veniu de Ceret i Prades
seguint a vostre pastor,
qui d'aqueixes encontrades
vos portarà a past millor.
Blanca sou, etc.

Amantíssim de Maria,
cert Ella és qui nos l'ha dat;
que li torne Ella en tot dia
salut i felicitat.
A una ignocenta pastora
sortí la Mare de Déu,

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 251 15/09/11 18:49

del Gave en la verda vora,
una rosa en cada peu.
Blanca sou, etc.

De vostres plantes, Maria,
ne brotà una rica Font,
una Font que curaria
totes les llagues del món.
De Vós, oh cèlica Rosa,
guarda eixa riba el perfum;
de vostra corona hermosa
encara hi ha un raig de llum.
Blanca sou, etc.

Aquí és més verda la planta,
més joiós rodola el riu;
que l'univers riu i canta
a on la Verge somriu.
Vostra filla, oh dolça Mare!,
en eixa cova us vegé:
no us hi podrem veure encara,
puix fills vostres som també?
Blanca sou, etc.

Veniu, Verge, a nostra Plana,
al Conflent i al Vallespir;
i com viola boscana
allí tornau a florir.
Tornau a florir en ella
amb Sant Miquel de Cuixà,
de Font-romeu amb l'Estrella
i amb lo Sol de Pesillà.

[Versió del full solt imprès per «Typ. Ch. Latrobe», de Perpinyà, distribuïda en parts de vuit versos i que conté quatre versos més —d'«Amantíssim...» a «salut i felicitat»— que la versió publicada per Verdaguer, en format de quartetes, al núm. 11 de *Lo Pensament Català*]

062-ANUARIO VERDAGUER 18.indd 252 15/09/11 18:49